
УДК 343.9(477)

Є. О. ГЛАДКОВА,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ФАКТОРИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Проаналізовано основні детермінанти та фактори злочинів проти працівників органів внутрішніх справ.

Соціально-політична ситуація в Україні характеризується постійним зростанням рівня криміналізації суспільства. Виконуючи свої службові обов'язки працівники органів внутрішніх справ забезпечують ефективне функціонування механізму захисту особи, її життя, честі, гідності, законних прав та інтересів усіх суб'єктів правовідносин незалежно від їхнього статусу. Проте зростання злочинності в країні негативно позначається на рівні безпеки працівників органів внутрішніх справ, у зв'язку з чим постає питання про її підвищення, що може бути досягнуто, зокрема, через покращення їх правового та соціального захисту.

З огляду на викладене актуальним та практично значущим є з'ясування детермінант і факторів злочинів проти працівників органів внутрішніх справ. Принагідно зазначимо, що зазначена проблематика хоча і вивчалася такими авторами, як О. М. Бандурка, О. М. Литвинов, Б. С. Волков, Н. Ф. Кузнецова, проте не знайшла у їх роботах остаточного вирішення, що свідчить про доволі високий рівень наукової новизни даної статті.

Метою статті є комплексний аналіз детермінант та факторів злочинів проти працівників органів внутрішніх справ, що передбачає вирішення низки взаємопов'язаних завдань, зокрема: з'ясування змісту поглядів учених-кримінологів на причини та умови злочинності; виявлення криміногенних явищ і процесів,

які детермінують злочини проти працівників органів внутрішніх; вивчення суб'єктивних факторів криміногенної детермінації; виділення окремих груп факторів, які детермінують злочини проти працівників міліції.

Організувати ефективну систему протидії злочинності неможливо без з'ясування того, які детермінанти та фактори і як саме впливають на виникнення та зміни рівня злочинності. Злочинність є проявом гострих суперечностей у механізмі суспільного життя. Для з'ясування походження злочинності виникає необхідність дослідження всієї різноманітності явищ і станів, які роблять можливим виникнення, існування і загострення зазначених протиріч [1, с. 60].

Злочинність, будучи породженням атрибутом людського суспільства, зазнає впливу різних соціальних виявів і процесів, які певним чином підтримують або, навпаки, придушують злочинність, зумовлюючи її рівень у конкретному суспільстві й історичному періоді. Для кримінологічної науки повне пізнання соціальних явищ і процесів, які впливають на злочинність, є першочерговою метою [2, с. 151–152].

Вивчення сукупності причин та умов, так званих детермінант, які впливають на здійснення злочинів, є однією зі складових предметів кримінології.

Н. Ф. Кузнецова висловлює думку, що конкретні детермінанти злочину виступають відносно

неподільним елементом системи причин та умов злочинності, а конкретні злочини є елементами злочинності. Саме тому в теорії та на практиці статистично узагальнені дані про детермінанти конкретних злочинів використовуються для характеристики причин та умов злочинності в цілому [3, с. 45].

Традиційно вчені-кримінологи розглядають причини та умови злочинності як основні детермінанти злочинів та злочинності взагалі. На сьогодні цей погляд є застарілим. Сучасні юристи-кримінологи розглядають весь спектр соціальних явищ із позиції факторного аналізу і вважають за доцільне вживати категорії «детермінанти злочинності» або «фактори злочинності» як такі, що об'єднують усі види детермінаційних зв'язків. Під терміном «фактор» розуміють рушійну силу якого-небудь явища, тобто всі соціальні явища й процеси, з якими злочинність пов'язана і взаємодіє, які мають будь-яке визначальне та причинно-наслідкове значення для пояснення того, що її породжує, визначає, обумовлює. Отже, криміногенні фактори – це родові поняття, яке включає в себе всі види криміногенної детермінації.

Злочинність розглядається як відносно самостійна, динамічна, ймовірна соціальна система, елементами якої є конкретні злочини (індивідуальні злочинні акти), а також окремі їх види, об'єднані в групи. Конкретний злочинний акт, окремий вид (група) злочинів і злочинність взагалі – поняття хоч якісно й однопорядкові, але не тотожні. Вони знаходяться в діалектичному зв'язку між собою як окреме, особливе і загальне (всеохоплююче). Тому щодо системи злочинності на рівні загального й особливого (окремі групи злочинів) необхідно вирізняти криміногенні фактори та їх групи. На рівні конкретного злочину (окреме) можна й необхідно встановлювати причинно-наслідкові фактори (причини, умови, конкретні життєві ситуації та інші впливи на особистість з боку зовнішнього оточення). Така точка зору знайшла відбиття і в чинному законодавстві [2, с. 155].

У кримінології факторний підхід зародився ще в XIX ст. Він має значну наукову цінність, якщо розглядати його не ізольовано, а як початковий етап вивчення причинності, який обов'язково супроводжує якісний аналіз. Для дослідження повноти середовища реалізації зовнішніх функцій останніх необхідно встановити якомога більше обставин, причинно-наслідкових зв'язків, встановити співвідношення тих або інших факторів і умов, що впливають на основний об'єкт впливу системи

і, власне, визначають конфігурацію механізму здійснення базової діяльності. Причини злочинності завжди пов'язані з умовами. Співвідношення причин і умов має відносний характер, тобто в різних випадках одне і теж саме явище може виступати або причиною, або наслідком. Інакше кажучи, спільним знаменником виступає фактор як ознака або група ознак, що мають єдину або близьку природу походження і характер впливу [4, с. 253–254].

Криміногенні фактори об'єднані в певні групи, класифікації яких представлені різними дослідниками. Певна річ, групи факторів різняться за детермінуючим значенням. Так, економічні, соціальні й суспільно-психологічні фактори мають причинно-наслідковий зв'язок зі злочинністю. Кримінально-політичні, організаційно-управлінські, правові, медичні, технічні фактори також можуть впливати на злочинність, але не породжують її. Вони впливають на збереження, існування й відтворення злочинності в суспільстві, тому їх відносять до умов злочинності.

Криміногенні явища і процеси, які детермінують злочини проти працівників органів внутрішніх справ, мають широкий діапазон: низький економічний рівень країни, зниження інтелектуального рівня населення, безробіття, підвищення агресивної поведінки населення тощо. Кожний злочин характеризується індивідуальним набором детермінуючих і криміногенних явищ та індивідуальними особливостями учасників конфлікту.

За даними статистики протягом 2011 р. від рук злочинців загинуло 34 працівники органів внутрішніх справ, всього ж стали потерпілими від злочинів 1240 працівники ОВС, у тому числі 85 жінок [5].

Важливою умовою злочинного посягання щодо працівників органів внутрішніх справ є виконання їх службових обов'язків, які спрямовані на припинення та запобігання правопорушенням. Посягання на життя має насильницький характер і може бути скоєно як до виконання потерпілим обов'язків з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, так і під час або після їх виконання [6, с. 16–17].

Причинами та умовами злочинів проти працівників органів внутрішніх справ є конфліктні ситуації, які виникають на основі виконання службових обов'язків, що мають законний характер, та криміногенна поведінка особи, яка вчиняє злочинне діяння. Конфліктні ситуації можна поділити на: природні, коли відбувається

пошук шляхів удосконалення професійної діяльності; штучні, коли конфліктні ситуації провокують злочинці; змішані, коли певна вина за конфлікт належить обом сторонам конфлікту. Розглядаючи умови та причини, які сприяють скоєнню злочинів, а саме злочинів проти працівників органів внутрішніх справ України, пропонуємо розглянути об'єктивні та суб'єктивні криміногенні детермінанти.

Об'єктивними умовами є ті умови, які не залежать від особи та її поведінки. Ними можна вважати економічні, політичні, соціальні проблеми у країні, урбанізація, безробіття, культурну відсталість.

До суб'єктивних факторів криміногенної детермінації належать суспільні явища, які створюють та можуть подолати люди, тобто корупція, алкоголізм, наркоманія, насильство та його пропаганда, бездуховність та аморальність поведінки всіх верст населення, їх байдужість, всюдозволеність та безкарність.

Соціально-економічна, політична та криміногенна ситуація, що сформувалася в суспільстві, значно ускладнила умови професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ, підвищила ступінь професійного ризику, що ще більш загострило проблему життєдіяльності працівників органів внутрішніх справ. З огляду на важливість даної проблеми у директивних вказівках та вимогах колегії МВС України, керівництва міністерства неодноразово підкреслювалось безумовність пріоритету життя і здоров'я особового складу над будь-якими інтересами чи завданнями оперативно-службової діяльності.

Кожен день працівники органів внутрішніх справ стикаються з екстремальними ситуаціями, які, так би мовити, екзаменують їх, а також інших учасників подій. Працівники органів внутрішніх справ повинні бути орієнтовані на поєднання виконання службових обов'язків щодо припинення правопорушень та надання допомоги населенню. Працівники органів внутрішніх справ (далі – ОВС) завжди повинні виявляти принциповість, уникати знервованості, зайвих силових дій, зберігаючи готовність самотійно залагоджувати конфліктні ситуації, зобов'язані застосовувати як правові, так і моральні аспекти реагування при виконанні своїх обов'язків.

Конфліктні ситуації, які провокують злочинці, характеризуються різноманітними криміногенними факторами, особливістю яких є наявність наміру, а не ситуативність учинення злочину, а також психологічний стан особи, яка скоює злочин.

Сутички між обома сторонами конфліктів можуть бути спровоковані неналежним виконанням службових обов'язків з боку працівника органів внутрішніх справ та аморальною поведінкою злочинців.

Специфіка діяльності працівників міліції зумовлює наявність багатоваріантних конфліктних ситуацій. Владні повноваження, якими наділені співробітники ОВС, необхідність застосування заходів примусу з метою ефективної боротьби з кримінальною злочинністю, умови постійної двосторонньої боротьби, інші антагоністичні умови діяльності ОВС є основним джерелом будь-яких конфліктних ситуацій, що виникають у діяльності більшості працівників міліції [7, с. 236].

Структурними елементами будь-якого конфлікту можуть бути різні особисті та індивідуальні особливості учасників конфлікту. Розглядаючи наведені приклади злочинів проти працівників ОВС, як основні детермінанти ми можемо виділити: приналежність особи – потерпілого – до системи внутрішніх справ України, виконання службових обов'язків працівників органів внутрішніх справ, низький рівень профілактичної роботи серед населення працівниками ОВС та недостатнє приділення уваги вказаному питанню, а також відсутність неналежної організації взаємодії під час виконання службових обов'язків працівниками міліції.

Для повного дослідження детермінації злочинності необхідно застосувати системний підхід до дослідження всієї сукупності факторів, що детермінують злочинність як соціальне явище.

Пропонуємо розглянути весь «набір» криміногенних факторів, притаманних злочинам проти працівників органів внутрішніх справ.

Соціальні та біологічні фактори. Ними є емоційний стан особи та її індивідуальна поведінка, тобто властивості, що характеризують людину як особистість.

Особистість – це конкретний людський індивід з індивідуально виявленими розумовими, емоційними, волевовими та фізичними властивостями [8]. Нею також називають систему психічних процесів, станів і властивостей, які виникають, з одного боку, внаслідок соціалізації під впливом виховання і середовища, а з іншого боку – у результаті перетворень вроджених внутрішніх умов організму, що управляють діяльністю людини, впливаючи на вибір нею різних способів поведінки [9].

Особистістю є конкретна людина, яка має соціально-психологічні та біологічні особливості,

які виступають у єдності та обумовлюють її поведінку.

Внутрішнє відображення зовнішнього світу і відповідна реакція кожної особистості специфічна, як і увесь внутрішній світ людини, хоча він і соціально детермінований. Деякі сторони внутрішнього світу людини, її психологічного складу переважно обумовлені біологічною природою [10].

Біологічним фактором є генетична програма, передана при народженні людини, за допомогою якої відбувається формування не тільки тіла, але і особливостей психіки: темпераменту, здібностей, інтелекту, типу нервової системи, а також спадкових хвороб, у тому числі психічних.

Особистість формується під впливом єдиного потоку біологічної і соціальної інформації, і в більшості випадків неможливо визначити головний провідний фактор, оскільки все взаємозалежно [11, с. 25].

Соціальний фактор характеризується засвоєнням індивідом створених попередніми поколіннями культурних, моральних і правових цінностей, традицій, звичаїв, а також інших правил поведінки.

Питання співвідношення біологічного і соціального в особистості злочинця є принципово важливим при вивченні особистості злочинця і детермінації злочинної поведінки. З точки зору детермінації злочинної поведінки, наука повинна відповісти на запитання: як взаємодіють біологічні і соціальні фактори в процесі детермінації поведінки людини і які негативні відхилення у цьому процесі можуть привести до вчинення злочину. Таким чином, основна проблема взаємодії біологічних і соціальних факторів у детермінації злочинної поведінки пов'язана з питанням, як і які біологічні фактори ускладнюють процес їх «нормальної» взаємодії із соціальними, тобто необхідно з'ясувати, які біологічні особливості людини можуть негативно впливати на розвиток її як особистості і процес її соціалізації в цілому. Як зазначив І. М. Сеченов, на 999/1000 частин характер психіки (психічного змісту) людини залежить від виховання (у широкому сенсі слова) у більшості, але не у всіх випадках, та якщо людина народилася розумово неповноцінною, то це вже назавжди – розумною її виховати неможливо, оскільки властивість мозку від виховання не залежить [10].

Сутність людської поведінки, її спрямованість та зміст мають насамперед соціальне походження і значення. У той же час динамічний

аспект будь-якої поведінки, в тому числі злочинної, у широкому значенні слова, визначаються біологічними властивостями особи. Справа в тому, що властивості нервової системи, які безпосередньо не впливають ані на зміст психіки людини, ані на результативність її діяльності, виявляються насамперед в особливостях темпераменту, що надає своєрідного оформлення актам поведінки, і в певних умовах вони можуть чинити вплив і на зміст певної діяльності [10].

Біологічні фактори детермінації злочинної поведінки – це генетично спадкові конституціональні властивості людини (індивідуальні особливості та властивості, закріплені в генотипі особи, що визначають особливості реакцій організму на вплив середовища), які спроможні заважати нормальному формуванню особистості індивіда та його соціалізації.

До соціальних факторів необхідно віднести суспільство та соціальне середовище, в якому перебуває особа та яке може спровокувати її протиправну поведінку.

Соціально-психологічні фактори. У результаті розширення суспільства система внутрішніх справ постійно втрачає свій вплив та авторитет серед суспільства. Необхідно розробляти загальносоціальні програми патріотичного виховання підростаючого покоління, неповнолітніх і молоді, їх навчання, зайнятості, оздоровлення. Тільки такими заходами можна поліпшити кадровий склад правоохоронних органів держави та підвищити авторитет серед громадян держави.

Природне середовище. Слід враховувати вплив геліогеофізичних факторів. Необхідно зазначити, що зміни сонячної і геофізичної активності не змушують і не перешкоджають чинити протиправні діяння. Природні явища можуть тільки мобілізувати чи, навпаки, залежно від рівня і динаміки, примушувати до зниження активності все, що пов'язане із психомоторною діяльністю людини. Інакше кажучи, геліогеофізична активність «змушує робити не щось конкретне, а що-небудь» [10].

Роль факторів природного середовища полягає насамперед у тому, що вони (насамперед геліогеофізичні збурення) впливають на здоров'я (у широкому розумінні) людини, у тому числі і психічне, стан якого, у свою чергу, є основою однієї із суб'єктивних складових умов конкретного злочину.

Економічні фактори. Міністерство внутрішніх справ є бюджетною установою, яка повинна опікуватись своїми кадрами, захищати працівників системи матеріально, стимулювати

до якісного виконання своїх службових обов'язків. Недостатність грошового забезпечення, ненадійне технічне обладнання на робочому місці, тяжкі умови праці, незахищеність працівників ОВС та членів їх сімей з боку держави призводять до неналежного виконання співробітниками міліції своїх службових обов'язків, що підриває авторитет правоохоронних органів та окремих працівників органів внутрішніх справ, знижує рівень ефективності несення служби, що може призвести до вчинення злочинів відповідної категорії.

Сьогодні економічний рівень країни є низьким, що пригнічує населення та спонукає до скоєння ризикованих вчинків, правопорушень, злочинів. Економічна нестабільність країни, а значить, і кожного окремого громадянина є причиною для постійних роздумів про матеріальне становище. Емоційне напруження може викликати неадекватні вчинки як з боку психологічно нестабільної людини, так і з боку цілком здорової особи.

Політичні фактори. В умовах боротьби між політичними партіями та рухами за контроль над розвитком демократичної держави усі системи, органи та громадяни держави стають її заручниками, що призводить до дезорганізації та дезорієнтації правоохоронних органів, негативного клімату як у середині системи правоохоронних органів, так і серед населення, до виникнення конфліктів.

Ідеологічні фактори. Економічна нестабільність, політична незрозумілість, агресивне суспільство, відсутність ідеологічних орієнтирів, низький культурний рівень сучасного українського суспільства призводять до деідеологізації системи внутрішніх справ та її співробітників. Також підривають авторитет співробітників органів внутрішніх справ засоби масової інформації, які постійно транслюють випадки насильства, а найголовніше – акцентують увагу на випадках скоєння злочинів працівниками органів внутрішніх справ, що все ж таки є винятком, а не правилом. Низький рівень авторитету та довіри до державних служб у населення призводить до скоєння насильства над людьми «у формі», саме тому міліція потребує заходів побудови позитивного іміджу, довіри та ідеологізації з боку населення.

Культурні фактори. Культурна й духовна порожнеча молоді та зрілого покоління населення України, жорстокість, насилля, агресив-

ність, низький рівень освіти, відсутність можливості та мети культурного збагачення, на жаль, можуть спровокувати особу до скоєння правопорушень та злочинів.

Правові фактори. Працівники органів внутрішніх справ є представниками влади, виконання ними своїх службових обов'язків повинне чітко відповідати законам та нормативним актам держави. Законні дії представників влади, правової свідомості населення є запорукою успішного розвитку держави та зменшення рівня злочинності.

Необхідно провести комплексне кримінологічне вивчення злочинів, що вчиняються проти працівників органів внутрішніх справ, їх основних детермінант та розробити рекомендації щодо вдосконалення системи запобігання злочинам стосовно працівників органів внутрішніх справ України, особистої безпеки працівників під час несення служби та виконання службових обов'язків.

Проблема злочинних посягань щодо працівників ОВС належить до категорії актуальних, вивчення умов, причин та факторів, які сприяють вчиненню подібних злочинів є важливою умовою профілактики, запобігання та припинення розпочатих злочинів проти працівників органів внутрішніх справ.

Для того щоб боротьба із злочинністю мала позитивні результати, необхідно знати не тільки причини її появи, а й мотиви злочинної поведінки.

Підбиваючи підсумок проведеного дослідження, варто зробити наступні **висновки**:

– по-перше, детермінантами злочинів проти працівників ОВС є об'єктивні й суб'єктивні фактори економічного, політичного, ідеологічного, культурного, морально-психологічного, соціального, соціально-біологічного, правового характеру;

– по-друге, значна роль у вчиненні правопорушень і злочинів проти працівників органів внутрішніх справ належить конфліктам у міжособистісних відносинах;

– по-третє, низький рівень впливу та авторитету працівників міліції серед населення є суттєвим кримінологічним фактором.

Посягання та замах на особистість працівників міліції – це не тільки посягання на їх основні права, як і на права будь-якої людини, це посягання на безпеку всього суспільства.

Список використаної літератури

1. Кримінологія. Загальна частина : навч. посіб. / [Блага А. Б., Богатирьов І. Г., Давиденко Л. М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с.

2. Пивоваров В. В. Питання детермінації та відтворення злочинності / В. В. Пивоваров // Проблеми злочинності. – Вип. 43. – 2000. – С. 151–152.
3. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 204 с.
4. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х. : ХНУВС, 2011. – 308 с.
5. Статистика МВС України [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
6. Татауров А. А. Проблемы первоначального этапа расследования насильственных преступлений в отношении сотрудников органов внутренних дел : монография / А. А. Татауров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 216 с.
7. Бандурка А. М. Конфликтология : учеб. пособие для вузов / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Оригинал, 1997. – 352 с.
8. Поняття про особистість та її структуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uastudent.com/поняття-про-особистість-та-її-структуру/>.
9. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, 2005. – 352 с.
10. Ігнатов О. М. Біологічні фактори детермінації злочинної поведінки: постановка проблеми / О. М. Ігнатов // Форум права. – 2010. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10iomppp.pdf>.
11. Зелінський А. Ф. Детермінація злочину : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський, Л. П. Оніка. – Х. : УкрІОА, 1994. – 52 с.

Надійшла до редколегії 05.06.2012

**ГЛАДКОВА Е. А. ДЕТЕРМИНАНТЫ И ФАКТОРЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ
СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

Проанализированы детерминанты и факторы преступлений против сотрудников органов внутренних дел.

**GLADKOVA Y. THE DETERMINANTS AND FACTORS OF CRIMES AGAINST THE
EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES**

The determinants and factors of crimes against the employees of internal affairs agencies are analyzed.